

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

**Le-toldot ha-ḳaṭegoryah shel isure "‘ovadin de-ḥol"
be-Shabat ve-yo[m] ṭ[ov] ve-yiḥusah la-ḳaṭegoryah shel
isure ha-"shevut"**

Ḳosman, Admi’el
לאימדא, נמסוק

Ramat-Gan, February, 1993

ט"ויו תבשב הדידמ

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8401

מדידה בשבת ויו"ט

ההלכה הרווחת רואה באיסור המדידה בשבת ויו"ט אחד מאיסורי הקטגוריה של "עובדין דחול". ביטוי ברור לכך נמצא בדברי האחרונים מסכמי ההלכה. כך, למשל, ב"שולחן ערוך הרב" לרש"ז מלאדי, או"ח, סימן ש"ו, סעיף י"ח :

"אסור למדוד שום דבר בשבת בין ביד בין בחבל מפני שהוא מעשה חול וזלזול בשבת".¹

בדין שלהלן ננסה להתחקות אחר שורשיה של קביעה זאת.

בתוספתא ביצה ג', ח', נראה כי המדידה פעולה אסורה לגמרי ביו"ט:

"לא יתן אדם לפני בניו ולפני בהמתו לא במדה ולא במשקל ולא במניין" וכו'.²

ובמשנה שם ג', ח':

"אומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה אבל לא במדה".

אך משנה אחרת שונה (שבת כ"ד, ה'):³

1. מפירין נדרים בשבת, ונשאלין⁴ לדברים שהן לצורך השבת.

2. פוקקים את המאור.

3. ומודדים את המטלית ואת המקוה.⁵

4. ומעשה בימי אביו של רבי צדוק ובימי אבא שאול בן בטנית שפקקו את המאור בטפיח, וקשרו את

המקדה בגמי, לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו.⁶

5. ומדבריהן למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת.⁷

1 וכך ב"משנה ברורה" שם ס"ק ל"ד, וקדם לשניהם המג"א שם בס"ק ט"ז.

2 לדעת י' הדסי הקראי מדידה אסורה בשבת מן התורה משום שהיא "נכללת במילת מלאכה". ראה אשכנז הכפר, דיבור זכור, אלפא ביתא קמ"ה, מהד' אהרליך עמ' 132. הקראים אינם מודים בקיומם של איסורי השבות, לעיל עמ' 130 הע' 75.

3 לדעת ר"ח אלבק (ראה השלמותיו למשנה במהדורתו שם) ורי"ן אפשטיין (מבואות לספרות התנאים, עמ' 298) משנה זאת הנה השלמה למשנה קודם י"ז, ז', הדנה בהיתר פקיקת החלון, וראה עוד על כך להלן.

4 בכת"י מינכן 95 ורומי 108 לבבלי: "ושואלין", וראה דק"ס לבבלי שם קנ"ז, א' ור"א גולדברג, פירוש למשנה מסכת שבת, עמ' 404.

5 בחלק מן הדפוס וכה"י רק: "ומודדין את המקוה", ראה גולדברג שם.

6 בבבלי שם מוסיף רב יהודה בשם רב פרטים על מעשה זה: "הילקטי (= לרש"י פירושו שביל, ולר"ח פירושו קיר הוצץ, מלשון תל המתלקט. וראה ערוך השלם, ג', עמ' רי"ב) קטנה היתה בין שני בתים (וטומאה היתה שם) - תוספת זו מן המהרש"ל, ראה דק"ס שם אות ז' וגיגית סדוקה מונחת על גבן, ופקקו את המאור בטפיח וקשרו את המקידה בגמי לידע אם יש בגיגית פותח טפח אם לאו". ועיי' ברש"י, ר"ח, ותוס' ד"ה "הלקטי", ובהשלמות ר"ח אלבק לפירושו.

7 אלבק, UNTERSUCHUNGEN UEBER DIE REDAKTION D. MISCHNA, 1923 בעמ' 5 סבור כי סדר הדברים במשנה זאת היה כך, שמתחילה נשנתה המשנה עצמה, המתירה הפעולות הנ"ל, ואח"כ סופר המעשה שניתן ללמוד ממנו הלכה זאת, כשהמסקנה מסיפור המעשה קדמה בזמן לסיפור המעשה. אבל יש לשים לב לכך שמן המעשה שהיה בימי אביו של ר' צדוק לא נלמדה בדיוק אותה מסקנה קודמת, שכן קודם דובר על היתר פקיקת המאור והמדידה, אך מן המעשה הנ"ל נלמד כי גם "קושרין בשבת" (וראה גם רע"צ מלמד, המעשה במשנה כמקור להלכה, סיני, מ"ו, עמ' קס"ו. ולפ"ז יש להוסיף שם לרשימה גם מעשה הבא להוסיף על ההלכה).

פשטותה של משנה זאת (2-5) מלמדת, לכאורה, על כך שפעולות אלו שנמנו כאן, פקיקה מדידה וקשירה, הנן פעולות מותרות בשבת, ולא שמענו מכאן הגבלה כלשהי על היתר זה. אמנם בקטע 1 של משנתנו⁸ למדנו על היתר מוגבל אחר, והוא ההיתר להשאל דוקא על דברים שהם לצורך השבת (כשבציזו ההיתר להפר נדרים בשבת, שעליו לא מוטלת הגבלה),⁹ אך נדמה שאין ללמוד מכאן דבר על שאר העניינים הנזכרים במשנה. אבל בבבלי שם מסופר:

"עולא איקלע לבי ריש גלותא חזייה לרבה בר רב הונא¹⁰ דיתיב באוונא דמיא¹¹ וקא משח ליה, אמר ליה אימר דאמרי רבנן מדידה¹² דמצוה, דלאו מצוה מי אמור. אמר ליה מתעסק (= "שלא לצורך, אלא לאיעסוקי בעלמא". רש"י) בעלמא אנא."

מכאן נראה כי (אולי בהשפעת דין ההפרה בשבת הנזכר כאן)¹³ מסורת היתה לאמוראים מסויימים (לפנינו עדות מן הדור השלישי בבבל) לפרש כי ההיתרים המנויים במשנת שבת¹⁴ מכוונים רק כלפי צורך

מענין כי המגיה בכ"י מינכן 95 הוטרד, אכן, מחטרונה של פעולת הקשירה בקטעים 4-1 והוסיף משום כך בגליון: "ומודד את המטלית וקושרי את המקד" (מגיה נוסף הוסיף שם כנראה אח"כ גם מ' סופית, ואיני יודע למה כיון, ובשנו"ס שאצל גולדברג, שם, עמ' 403, ישנה, לדעתי, טעות בפיענוח הגהה זאת, עיי' ש ובדק"ס שם אות ש') בגמי".
8 ראוי להעיר כאן כי בדפ"ר של הבבלי, ויניציה ר"פ, 2 בקטע 2 מתחלת משנה חדשה. אבל בדפ"ר של המשנה, ניאפולי רנ"ב, קטע 2 מתחיל ב"פוקקין" בר' הזיבור, וכך גם בכ"י לו ובקטע גניזה אוק' בודליאנה HEB.E 76. ראה גולדברג, שם.
9 כך מורה, לכאורה, פשטותה של המשנה. וכך נראה מן התוספתא כאן, י"ז, כ"ד: "נדרי שבת מפירין אותן בשבת, מפני מה אמרו נדרי שבת מפירין אותן בשבת, שאם חשיכה ולא הפר אינו יכול להפר". וכך פי' ר"ח אלבק כאן. אבל בבבלי כאן קנ"ז, א', שנינו ברייתא: "תניא הפרת נדרים כל היום, ר' יוסי בר יהודה ור' אלעזר בר' שמעון אמרו מעת לעת", ומסתבר, לפי זה, כי משנתנו אינה שנויה לדברי הכל ושריב"י וראב"ש יחלקו עליה, שכן, לדעתם - שלא כתוספתא הנ"ל - יכול הבעל להפר נדרי אשתו גם כשתצא השבת.

ועוד בבבלי שם ברייתא אחרת: "תני זוטי דבי רב פפא (בכתי"מ: "רב זוטי דבי רב פפי") מפירין נדרים בשבת לצורך השבת", ובבבלי שם מוצעת דרך להעמיד משנתנו לכולי עלמא, ולומר ש"לצורך השבת" הנזכר בענין "נשאלין" מוסב גם על "מפירין" שברישא. וראה תוכ"פ כאן עמ' 297 וגולדברג, שם, עמ' 404. (עוד ראוי להעיר, כי עד כאן לא ראינו אלא דעות שמתירות הפרת נדרים, על כל פנים לצורך השבת, כדרכה, אבל בנדורים ע"ז, ב', נשנית ברייתא אחרת: "תניא...לא יאמר אדם לאשתו בשבת מופר ליכי בטיל ליכי כדרך שאומר לה בחול, אלא אומר לה טלי ואכלי טלי ושתי והנדר בטל מאליו". וכאן אנו מוצאים, איפה, דעה נוספת, המחמירה שלא להיתר אף הפרת נדרים לצורך השבת אלא בשינוי מדדך חולו).

10 בכתי"מ רק: "דבה". אבל בכתי"ר כלפינו.
11 הכוונה בכל הגרסאות המשוונות כאן (ראה מסורת הש"ס, דק"ס, צילום כתי"ר הוצ' מקור, ירושלים, תשל"ב, ח"א, עמ' 187, בה"ג מהד' הילדסהיימר עמ' 243 ושנו"ס שם, וערוך השלם, א', עמ' ל"ז, וחלק ט' עמ' 10) לאמבטי, כפי שעולה מן המפרשים כאן ומפירוש הגאונים לטהרות עמ' 89.

12 בכתי"מ: "מיד".
13 וראה מלאכת שלמה לר"ש עדני למשנה כאן, המפרש כי איסור ההפרה מקורו בעובדה שהחפץ שעליו חל הנדר הינו מוקצה, ואכן, לגבי קטגוריות מסויימות של איסורי מוקצה מצאנו בדברי האמוראים היתרים מיוחדים לטלטלם לצורך (מסויים בשבת). ראה בבבלי שבת קכ"ג, ב', וכן ר"פ היימן, עיון במקורות הטרימינולוגיה של הלכות טלטול כלים, אורות ישראל, שנתון מכללת אורות, קובץ א' תשמ"ט, עמ' 114-127.

14 סבור אני כי מן ההגיון יהיה לומר, שמסורת זאת לא הפרישה דוקא את פעולת המדידה משאר הפעולות שנמנו יחד איתה, אלא למדה כי במשנתנו בכללותה מדובר על היתרים מיוחדים לצורך מצוה. כיון כזה של צמצום בפרשנות משנתנו כבר ראינו בהע' 9 הקודמת, לגבי היתר הפרת נדרים הנזכר כאן, ויתכן, איפוא, שגם על המשך המשנה החול צמצום זה. כך הבין גם בפשטות מהר"י מברונא הטוען כי היתר הפקיקה הינו אך ורק משום שמדובר בפקיקה לצורך שבת, דבר הנחשב לצורך של מצוה: "...דהא פוקקי' ע"כ לצורך המת ולתרומה, וכה"ג (= אינו נחשב) אלא לצור' שבת בעלמא, דלא ליכנס בו חמה בבית שיושבים שם. דאי זוקא להלכות טומאה מאי פרין מינה בס"פ כל הכלים (שבת, קכ"ו, ב') ומסיק דמעשה רב, וסותר

אך נדמה כי ממקור אחר ניתן להראות שלא כל האמוראים בבבל פירשו כך את משנתנו. במסכתנו י"ז,
ז', מופיעה משנה - שכבר ציינו לעיל לדברי החוקרים שראו בה חוליה ראשונה, קודמת למשנתנו, ומהווה
השלמה לה:

"פקק החלון - רבי אליעזר אומר בזמן שקשור (= בחלון) ותלוי (= באויר), ואינו נגרד
בארץ. אלבק) פוקקין בו, ואם לאו אין פוקקין בו. וחכמים אומרים בין כך ובין כך פוקקין
בו".

מסתבר, כהסבר הסוגיה שם, בבבלי, קכ"ה, ב', בשם רבה בר בר חנה א"ר רבי יוחנן, כי הבעיה
שהתעוררה במחלוקת שסביב פקיקת החלון קשורה באיזשהו אופן למלאכת בונה.¹⁶ ולרבי אליעזר כל עוד
אין בפקק החלון נתונים קודמים מסויימים (קשור ותלוי) יאסר לפקוק בו בשבת. אמנם לחכמים החלוקים
עליו, אין לגזור דמיון כלשהו בין מלאכת בונה לפקיקת החלון, ומשום כך יש להתיר פעולה זאת בלא כל
תנאי בשבת,¹⁷ ועל כן גם סביר יהיה להניח כי משנתנו המתירה לפי פשוטותה את פקיקת המאור היא
כשיטת חכמים דר"א שם.

ובבבלי שם, קכ"ו, ב', מסופר:

"דרש רבי יצחק נפחא אפתחא דריש גלותא הלכה כרבי אליעזר".

בזה מאן דפסק כר' אליעזר דאמר אין פוקקין. מנלן הא, תאמר הא זר' אליעזר איירי בלא הלכות טומאה דלא חשיב מצוה,
והך דהכא בהלכות טומאה דחשיב מצוה וכו' (שו"ת מהר"י מברונא, מהד"ר ר"מ הרש"ל, ירושלים, תש"ך, סימן מ"ו, עמ' ל"ו),
וראיה מקורית זאת, אכן, אינה תואמת את דברי התוס' בשבת שם (קכ"ו, ב') ד"ה "ומדבריהן למדנו", וראה על כך להלן (בכך
תשובה לתמיהות האחרונים מדברי התוס' על דברי מהר"י מברונא, דאה רא"י ולדיעברג, שו"ת ציץ אליעזר, ח"ט, ירושלים,
תשכ"ז, סימן י"ח, עמ' ק"כ). הבנה מעין זו גם מצאתי בדברי הרמב"ם בפיה"מ כאן שהעיר: "זה שהתרנו מדידה בשבת
בתנאי שתהא מדידה של מצוה, וכן קשייה של מצוה וכו'. אך אין הוא מונה עם אלו גם את פעולת הפקיקה, ונראה שנמנע
מלעשות זאת כיון שהבבלי שם קכ"ה, ב' אינו מזכיר כלל ועיקר הגבלה מסוג זה על פעולת הפקיקה.

15 יש לזון מהו צורך המצוה שראו אמוראים אלו בפעולות הנזכרות במעשה שבקטע 4 שבמשנתנו. ושמה הבינו כי המדידה
הנ"ל, שבאה כדי לידע אם עברה הטומאה מבית אחד לחבירו מטרותה היתה ההרחקה מן הטומאה, וזו היא שנחשבת כאן
כמצוה (וראה בדבריו של מהר"י מברונא שצוטטו בהע' הקודמת). אם כן יהיה עלינו לומר כי לדעתם ישנו איסור טומאה גם
לישראלים (שהרי לא מצינו כל עדות לכך שראב"צ הראשון או אבא שאול בן בטנית, שחנונים היו בירושלים עוד בזמן
הבית, כהנים היו), ואם כן לפנינו אולי עדות נוספת למה שרצה להוכיח ג' אלון במאמרו "תחומן של הלכות טהרה" שנדפס
ב"מחקרים בתולדות ישראל" וכו', ח"א, עמ' 148 ואילך, (ועי"ש בעיקר דבריו מעמ' 169 ואילך). או שמא יהיה עלינו לומר כי
כוונת המושג "מצוה" כאן אינה כלל למצוה מסוימת שנעשתה כאן, אלא שהעובדה שאותם חכמים מדדו שיעורים הלכתיים
היא שעושה זאת למדידה של (= שיעורי) מצוה. הסבר אחרון זה העלה כבר רש"י בדבריו למשנה שם: "ומדבריהן למדנו...
ומודדין... להתלמד על דבר הוראה" (אפשר גם שרצה לרמוז כי המצוה שעליה מדובר כאן היא מצות תלמוד תורה), וראה
במג"א לשו"ע, אור"ח, סימן ש"ו, ס"ק ט"ז, שלמד מכך: "זה"ה למדוד חור אם יש בו פותח טפח והטומאה נכנסת שם, אע"ג
דיכול לצאת מהבית, מ"מ כיון שמועד שיעורי תורה לא הוי עובדא דחול", (קישור ענין המדידה ביו"ט לקטגוריה של איסורי
"עובדין דחול" הנזכר בדבריו הינו נושא דיוננו כאן, והדברים יתבהרו בע"ה להלן).

16 וכך גם מסביר רש"י שם בד"ה "נועלין" ובד"ה "והמונח", אבל ראה תור"ה "בין קשור" וד"ה "והמונח" שחלקו על כך. וראה
ביאור הגר"א לשו"ע, אור"ח, סימן שי"ג, אות ב' (ד"ה "זלא אמרינן").

17 כך מלמדת לפע"ד פשוטותם של דברי חכמים שם, אבל ראה בבלי, שם, קכ"ו, א', המוסר כי לפירושו של ר' אבא בשם רב
כהנא, גם לפי חכמים ישנו צד איסור בסתם פקיקת מאור, והיתרם גם הוא מוגבל לתנאי שהיא פקק זה "מתוקן" מלפני
שבת (וראה רש"י שם, ור"ת בתוס' ד"ה "בין קשור", שחלקו בפירוש "תיקון" זה, וכן דברי הרמב"ם בהלכות שבת, כ"ב, ל').

וכנגד זה יצא רב עמרם¹⁸ בהפנותו למשנתנו: "ומדבריהם למדנו שפוקקין ומודדין וקושרין בשבת", ומוכח מסתימת משנתנו כי פוסקת היא כחכמים דר"א. ועל כך מגיב אביי:¹⁹

"מאי דעתיך, משום דקתני (= ההיתר בענין פקיקה שבמשנתנו) סתמא (= "מפני שהיא שנויה סתם והלכה כסתם משנה". ר"ח), נגר הנגרר (= משנת נגר הנגרר, עירובין י', י"א, המובאת בבבלי שם קכ"ו, א', שבעניינה נמסרה המסורת מפי ר' יהושע בר אבא משמיה דעולא: "מאן תנא נגר הנגרר, ר' אליעזר היא", ע"ש) נמי סתמא היא (= משנה סתמית זאת היא לדברי ר"א ואינה הלכה. וכן משנתנו אינה הלכה אף שנשנתה בסתמא)".

אמנם גם אביי, מסכים, למסקנה, כי הלכה כמשנתנו בשבת, אך מטעם אחר "ואפילו הכי מעשה רב". כלומר, מכיון שבמשנת שבת גם נעשה מעשה הלכה כמותה. נמצא כי למסקנה חלוקה דעת ר' יצחק נפחא על רב עמרם²⁰ ואביי.

מן הדיון שם עולה, כמדומני בברור, כי אמוראים אלו, ר"י נפחא אביי ורב עמרם לא הכירו אותה מסורת פרשנית שנמסרה מפי עולא בסוגיה שם, קנ"ז, ב', אשר סברה כי כל ההיתרים שבמשנתנו מוגבלים אך ורק למקרים מיוחדים של צורך מצוה. שאם לא כן מדוע הביא רביה רב עמרם ממשנתנו בשבת כי אין הלכה כר' אליעזר, והרי משנתנו - לפי תוספת ההסבר של עולא - מובנת יפה גם לדברי ר' אליעזר, שכן היתר הפקיקה מוגבל רק לצורך מצוה, שבענין זה בלבד הקל ר' אליעזר שלא לדון את פקיקת החלון כאיסור. ואם לא ידע זאת רב עמרם מדוע לא הסביר לו אביי שכאן נעוצה טעות?

מסתבר, איפוא, כי מסורת פרשנית זאת, המצמצמת את היתרה הפשוט של משנתנו רק לצורך מצוה, ידועה היתה רק לחכמים מסויימים, ואחרים לא הכירוה.

אך תמוהה קצת העובדה ששתי מסורות אלו יסודן א"י, שכן גם עולא וגם ר"י נפחא הם תלמידי רבי יוחנן. ושמא אותה מסורת פרשנית של עולא יסודה אכן בנסיון ליישב את משנתנו, המתירה פקיקה בשבת, אליבא דר' אליעזר האוסר זאת, שהיו, כפי שראינו, שנטו להכריע להלכה כמותו, ומן הירושלמי שם, י"ז, ג' (ט"ז, ב') עולה כי בני א"י לא הקלו בדבר לגמרי:

"א"ר יוחנן משכני חילפיי²¹ והראני נגר משל בית רבי קשור אע"פ שאינו תלוי".

אך עמדת ר' יוחנן כפי שהיא מוצגת שם בבבלי (קכ"ו, א') אחרת. נמסר כי ר' יוחנן הכריע כרשב"ג, שסבר "מתוקן אע"פ שאינו קשור".

18 כך בדפ"ר שלפנינו, אבל בכתי"מ ובבה"ג (מהד' הילדסהיימר, ח"א, עמ' 109): "רב עזרא". אבל בנוסח ה"ג המובא במחזור ויטרי כלפנינו. ובכתי"ד 142: "רב עזרא", ובכתי"ד 108: "ר' זירא".

19 "א"ל אביי". כך בכי"ר 108 ובבה"ג שם, וכך הוסיף המהרש"ל בדפ"ר, וכך, כנראה, היתה דעת רש"י וגרסתו, ראה רש"י, שם, ד"ה "מאי", וכן הגירסא בר"ח שם. אבל ראה גם גירסת כתי"מ, וראה מ"ש על כך בדק"ס שם.

20 או עזרא וכו'.

21 = חילפא.

אלא שדברי רשב"ג במקורם לא נאמרו כלל על פקק חלון רגיל, אלא על "קנה שהתקינו בעה"ב להיות פותח ונועל בו".²² ובירושלמי שם חילק ר' יודן בין קנה זה ש"מכיון שנוטלו ונותנו לתוך ידו נעשה כמפתח", ולכן מותר לטלטלו לרשב"ג כמפתח, לבין פקק החלון שר' יוחנן מצריך בו קשירה.²³ נראה על כן, שבני א"י נתחבטו בבעיה כיצד ליישב את משנתנו המתירה פקיקת החלון ללא תנאי עם מסורות אחרות הסותרות זאת, הן מצד היתר פקיקת החלון והן מצד היתר המדידה. ויתכן שבעקבות קושי זה גם צומצם היתר זה והועמד כהיתר רק לצורך מצוה, מה שמסביר את דברי עולא כאן יפה. ואך, עדיין נותר לנו להסביר כיצד ישבה את משנתנו השיטה השניה (שהבינה את משנתנו כפשוטה, ללא כל צמצום) יחד עם מנהגם של בני א"י. ובכן, על רקע זה יובנו, כמדומני, יפה דברי ר' יצחק נפחא הא"י, הבא ומלמד לבבלים אפתחא דריש גלותא כי אכן אין באמת הלכה כמשנתנו.

על כל פנים, לפי דרכנו למדנו, כי אותה מסורת שעולא מלמדנו בבבלי בפירוש משנתנו (לצמצם היתרה רק למדידה של מצוה) אינה אלא נסיון פרשני אחד ליישב את משנתנו עם מנהג בני א"י להחמיר בפקיקת החלון, ולחשוש מדמיונה של פעולה זאת למלאכת בונה, וכן בענין מדידה - ליישב המשנה עם מסורות תנאיות שהחמירו בכך. אך אמוראים אחרים (= ר' יצחק נפחא), שנתקשו אף הם בדבר זה עצמו העדיפו לפתור את הבעיה ע"י דחייתה של המשנה בשבת מההלכה.

בין אמוראי בבל אין אנו מוצאים בענין המדידה הקלות, אלא רק ביו"ט ולענין מדידת תבלין לנחתום כדי שלא יקדיח תבשילו (בבלי, ביצה, כ"ט, א') וכן מדידת קמח לאשה כדי שתפריש חלה בעין יפה, ושמואל אסר אף זאת כנגד ברייתא שנויה מדבי שמואל, ואמר אביי כי "שמואל הלכה למעשה אתא לאשמועינן" (שם).²⁴

פרשנות בעלי התוספות למקורות הסותרים

עד כאן הצענו את ניתוחנו בהבנת היחס שבין המקורות התנאיים והאמוראיים, אבל הראשונים שנתקלו בבעייה שלפנינו העדיפו ליישב את המקורות בדרך הרמונית, ובאופן שלא יציגו אלא עמדה אחת מקובלת.

כך בעלי התוס' בשבת, שם, בד"ה "ומדבריהן", שנתקשו בדבר שהצענו:

"...ולא מצי למימר (= הצעה זאת מתייחסת לסוגיה בקכ"ו, ב', בקשר לשאלת רב עמרם לר' נפחא כי מן המשנה שלנו יש להסיק שהלכה אינה כר"א, והתוס' כאן שואלים מדוע לא השיב לו ר' נפחא כי)... פקק דמצוה שאני, כדאמרינן בשלהי מכילתין גבי מדידה, דהתם לא הוי איסור כל כך, אלא משום דהוי כעובדא דחול, אבל פקק דמשום תוספת

²² היא ברייתא בבבלי שם, ותוספתא שם י"ד, (ט"ז), ג.

²³ וראה רא"ל יעלין, "יפה עינים" לשבת שם.

²⁴ וראה רש"י, תוס' ור"ח שם. וראה ר"ג עמינת, עריכת מסכתות ביצה וכו', עמ' 21-26.

אהל דדמי לבנין ליכא למישרי משום מצוה.

כאן, אם כן, מנוסחת לראשונה הדעה כי פעולת המדידה נקשרת לקטגורית האיסורים של "עובדין דחול"^{26,25}

ויש ליתן לב להיפוך היחס המענין שנוצר עתה בשלב שלאחר דברי התוס'. שכן קודם לכן ניתן היה ללמוד להבין כי המסורת הפרשנית של ר' שמואל בר אבא משמיה דעולא ראתה את איסור המדידה (ועימו כנראה גם את הפיקה והקשירה) כאיסור חמור במיוחד שאין להתירו (על אף שכך היתה פשוט המשנה) אלא לצורך מצוה. ברם, כעת, לפי דברי התוס', יהיה עלינו לומר, שאיסור המדידה איסור קל במיוחד הוא, ("לא הוי איסור כל כך"), והחידוש שבמשנה, לפי זה יהיה רק בכך, שהיא באה ללמד שעם כל קלותו של איסור זה הרי יש בכל אופן להזהר בו שלא לצורך מצוה.²⁷

ובכן, נדמה, כי עתה, לאחר שהכרנו בפרקים הקודמים את היסודות שהניח רש"י לזיהוי בין משפטי "כדשע"ב" התנאים ובין הקטגוריה של "עובדין דחול" הנזכרת בעניני יום טוב, ומאחר שמעתה קטגוריה זאת כוללת אך ורק פעולות הנעשות כדרך בחול, אך לא פעולות הנעשות בשינוי, וכיון שניתן להצביע כמו כן²⁸ על ראשיתה של מחשבה נוספת הנובעת מקודמותיה, הרואה באיסורים סתם, בהם נזכר היתר עשיה בשינוי - איסורים הקשורים לקטגוריה הנ"ל של "עובדין דחול", הרי שנדמה כי אם נקבל את כל ההנחות הנ"ל, נוכל להבין גם את הרקע לצמיחת שיטת הפירוש בה נתקלנו בדברי התוספות הנ"ל: במקום בו אנו רואים נטיה יוצאת דופן להקל באיסורים, כגון ההקלה לעשותם בשינוי, או במקום בו הותרו האיסורים לצרכים מיוחדים (כגון לצרכי מצוה), מוכח אז - לפי קו מחשבה זה - מתוכו של האיסור, כי איסור קל הוא, ואם כן אין לשייכו אלא לקטגורית האיסורים הקלה של הלכות שבת ויו"ט (לשיטת בעלי התוס'), הקרויה "עובדין דחול".²⁹

25 ועיוין שם ב"יפה עינים" לדף קנ"ז, ב', ד"ה "גמ' אימור" וכו', שהתקשה בדברי התוס' הללו: "וק"ק דהלא בחדא מחתא נלמדים מדבריהם" וכו'. כלומר, ה"יפה עינים" תמה מדוע מפרידים - אך ורק מחמת איזו קושיה - בין הדבקים שבמשנה: פעולות הפיקה, המדידה והקשירה, ומעמידים אותם באופן מלאכותי לגמרי כנובעים מקטגוריות הלכתיות שונות, והלא במשנה כולן נלמדות בחדא מחתא מן המעשה הנ"ל.

26 אפשר שגורם נוסף עמד ברקע קביעתם זו של בעלי התוספות, והוא הדמיון הקיים בין פעולות השקילה והשימוש בכלי מידה ביו"ט בהן נזכר במפורש בבבלי הקישור לקטגוריה של "עובדין דחול".

ברם, יש לזכור כי בבבלי ביצה כ"ט, א', נטען במפורש כי יש להבדיל בין שקילה כנגד כלי או קופיץ - בהם יש לדעת חכמים דר' יהודה משום "עובדין דחול" ביו"ט, ובין מילוי כלי של מידה, שאין בו משום "עובדין דחול". וראה הדיון בכך בפרוטרוט לעיל עמ' 65-61 ואילך.

וכן יש להעיר לדברי התוספתא מו"ק, ב', ה' (לעיל עמ' 45), המוסרת את איסור המדידה בצירוף פסוקית "כדשע"ב". וראה גם מ"ש שם בהע' 71. ברם, שם מדובר רק על חול המועד.

27 ובכך מתחזקת יותר תמיהתנו (ותמיהת ה"יפה עינים" שקדם לנו), שכן לא ברור, לפי זה, מה לאיסור זה ולאיסורי הפיקה והקשירה, שהינם סניפי איסורים למלאכות עצמן.

28 ראה על כך לעיל עמ' 74 הע' 16.

29 א) והשווה דברינו לדברים שבש"ת ציץ אליעזר (הנ"ל בהע' 14), עמ' ק"כ סק"ד.

ב) דומה שקישור זה, שבין צורך מצוה שהותר בשבת, ובין הקטגוריה של איסורי "עובדין דחול", נלמד מן ההיתר לעסוק בחפצי שמים ולדבר דיבור בעסקי חולין לצורך מצוה. והתוס', כראשונים אחרים, קישרו את איסורי "ממצוא חפצך" לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול" (ראה על כך בעמ' 188 ואילך), ועל פי זה גם הניחו שאם הותרה המדידה לצורך מצוה שייכת היא לקטגורית איסורי "עובדין דחול".

רואים אנו אם כן, בדוגמא זאת, כיצד הורחב העקרון - אותו ראינו לראשונה בפירושו של רש"י - על ידי ראשונים, ממשיכי דרכו הפרשנית, והוחל גם על מקרים בהם לא רמז רש"י כלל על קישורם לקטגוריה של איסורי "עובדין דחול".